

ÖTÜKEN'DEN ANADOLU'YA: KIRŞEHİR YÖRESİNDE DİLE YANSIYAN KÜLTÜR ÖGELERİ

Mahmut SARIKAYA*

ÖZ

Kırşehir, Anadolu'daki önemli kavşaklardan ve geçiş yollarından biridir; bu yönüyle Türk kültürünün değişik unsurlarının buluştuğu, eriyip damıtıldığı merkezlerden biri olmuştur. Bu coğrafyada Selçuklulardan İlhanlılara, Beyliklerden Osmanlı'nın kuruluşuna, büyük isyanlardan yapıcılığa, devlet kuruculuğuna uzanan büyük olaylar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'ni kuran iradeyi yapıp yoğuran Şeyh Edebalı bu yerlerin insanıdır. Babâî isyanlarının öncüleri bu topraklardan çıkmış, o öncülerin evladı olan Aşık Paşa Osmanlı'nın kuruluşuna katılmış, Tarihçi Aşıkpaşaoğlu, Yavuz ile Çaldıran'da, Mercidabık'ta, Ridâniye'de bulunmuştur. Bu çalışmayla bu coğrafya, tarih ve sosyal yapıdan günümüze yansıyan bir kısım dil ve kültür özelliği gösterilerek açıklanacaktır. Bunlar, Eski Türkçedeki ayrılma hâlinin bulunma hâli ekiyle karşılanması gibi yaşayan dil kullanımı; samağır/samağar; tuhran/tufran < turfan, turfanda; üzlük; köpümek; köpen; bala gibi çok özgün kelimeler; Aflak/Eflak Baba; Köme, Obruk, Kepez gibi yer adları; "Gözele köpen yaraşır, çirkin balayı neylesin?", "İt güyruğunu galıba göymaynan düzelmez" gibi atasözleri; "Küllüe gün çavdı..." gibi darb-ı meseller, "Döşün'den ağ kıllar bitsin." gibi özgün alkış sözleri; "Babalarda gidesice." gibi ilginç kargışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kırşehir, Atasözleri, Alkış ve Kargışlar.

FROM ÖTÜKEN TO ANATOLIA: THE CULTURAL ITEMS REFLECTED UPON THE LANGUAGE IN THE KIRŞEHİR REGION

ABSTRACT

Kırşehir is one of the important crossroads and passageways in Anatolia; In this respect, it has become one of the centers where different elements of Turkish culture meet, melt and distill. In this geography, great events ranging from the Seljuks to the Ilkhanians, from the principalities to the establishment of the Ottoman Empire, from great revolts to constructivism and state establishment have been experienced. Şeyh Edebalı, who made and kneaded the will that founded the Ottoman State, is a person of these places. The pioneers of the Babâî revolts emerged from these lands, Aşık Paşa who was the son of those pioneers, participated in the foundation of the Ottoman, and historian Aşıkpaşaoğlu was nearby Yavuz in Chaldoran, Marjedabik and Rhidâniye. Within this paper, it will be put with examples that the state of separation in Old Turkish, which is a language feature reflected in this historical,geographik and social structure, is met with the presence of the suffix. Besides; the words such as samağır/samağar; tuhran/tufran < turfan, turfanda; üzlük; köpen; bala; köpen; the toponyms like Aflak/Eflak Baba; Köme, Obruk, Kepez; the proverbs such as "Gözele köpen yaraşır, çirkin balayı neylesin?", "İt güyruğunu galıba göymaynan düzelmez"; the curses like "babalarda gidesice"; and some prayer words such as "döşün'den ağ kıllar bitsin" will be examined.

Keywords: Kırşehir, Proverbs, Curses and Prayers.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 04.05.2022; Yayına Kabul Tarihi: 01.06.2022

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRŞEHİR;
ORCID: : 0000-0002-2197-0124, E-posta: msarikaya@gmail.com

Giriş

Ahmet Caferoğlu, “Ağız, folklor ve sairesi derlenen her bir ilimizin mevkiinin de göz önünde tutulması gerekmektedir. Merkezden uzak bir durumda bulunan ve içerisine yeni aşiretler celbetmeyen bir ilimizin etnoğrafik ve lingvistik hayatile bir geçit mevkiinde bulunan ve birçok ihtiyaçlar dolayısıyla birçok yeni aşiret ve uruklara bir barınma yeri vaziyetinde bulunan başka bir ilimizin hayatı arasında çok fark vardır” diyor (1995, s. XI).

Kırşehir, Orta Anadolu’nun ortasında yer almış önemli bir kültür merkezidir. Bir yandan Konya, bir yandan Ankara, bir yandan Kayseri ve Sivas gibi önemli Selçuklu şehirleriyle münasebeti olan Kırşehir, bu yönüyle çok şanslı bir konuma sahip olmuştur. Türkçenin Âşık Paşa, Gülşehrî, Ahi Evrân-ı Velî ve Yunus Emre gibi bülbülleri bu topraklarda şakımıştır. O yoğurucu, yapıcı Hacı Bektaş Veli de Kırşehirlidir ve yeri mekânı olan Suluca Karahöyük, Mucur’dan çıplak gözle görülecek kadar yakındır. Osman Gazi’yi yetiştiren Şeyh Edebali da Yavuz Sultan Selim’i yetiştiren Âşıkpaşaoğlu da buradan gitmişlerdir. Tokat’tan Ankara’ya kadar her yerin hâkimi olan Cacabey ailesi Moğolistan’dan, ülke büyüklüğünde örgütlenmeler kurmuş olan Ahi Evran-ı Veli Güney Azerbaycan’ın Hoy şehrinde gelmiş, bu topraklara silinmez mühürler vurmuşlardır.

Türk Kurtuluş Savaşı’nın destan değerindeki “Eğil Dağlar” türküsünü okuyarak günümüze aktaran Muharrem Ertaş da bu toprağın sesi olmuştur.

Kırşehir, Selçuklulardan Beyliklere, İlhanlılardan Osmanlı’nın kuruluşuna kadar her olayın içinde olmuştur. Gerektiğinde isyan etmiş, gerektiğinde yapıcı, kurucu görevler yapmıştır. En önemlisi de şudur: Gaznelilerle başlayıp Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularıyla devam eden Türk dilinin ihmal edilmesine başta Yunus Emre, Âşık Paşa ve Gülşehrî olmak üzere bu toprağın insanları itiraz etmiş ve ona yeniden yaşama imkânı sağlamışlardır. Kırşehir bu kutlu yerlerin merkezidir. Buranın taşına toprağına bu tarih sinmiş, ondan yansıyan Türk kültürü bütün ülkeyi aydınlatacak kadar parlak olmuştur.

Türk dünyasıyla ortak dil ve kültür öğelerinin anahtarı durumunda olan birçok kelime buranın halk dilinde yaşamaya devam etmektedir. Onun içindir ki birçok insan Türk Dünyası’ndan gelen insanların konuşmalarını Anadolu köylerindeki dedelerinin ninelerinin konuşmalarına çok yakın bulmakta, oralardan gelenler de Anadolu köylüsünün konuşma dilini kendi memleketlerindeki konuşma diline daha yakın bulmaktadırlar.

Yıllardır üzerinde çalıştığım Orta Anadolu’ya ait dil malzemesi içinde, Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde pek yaşamadığı hâlde geniş Türk dünyası için birer kültür köprüsü oluşturan dil öğeleri dikkatimi çekmekteydi. Bunlar yer adlarında yaşayan Türk kültürü unsurları, dilde korunmuş daha eski Türkçe unsurlar, özgün kelimeler ve kalıp sözlerden oluşmaktaydı. Yazının başlığında da ortaya konduğu üzere bu dil öğeleri aynı zamanda tarihî derinliği olan bağlantılara işaret etmektedir.

Bu incelemeye, bir yandan da geniş Türk dünyası ile ortaklığı vurgulayan dil ve kültür öğeleri konu edilmiştir.

Burada tespit edilerek yorumlanan dil ve kültür unsurlarının bir kısmı daha önceki başka bilimsel çalışmalardan alınmış, bir kısmı ise zaman içerisinde ve fırsat düştükçe not alınarak elde edilmiştir. Elde edilen dil ve kültür öğeleri gerek ses yapısı gerekse anlam boyutları bakımından büyük bir dikkatle değerlendirilmiştir.

1. Kimi Yer Adları

Kırşehir’deki yer adları içerisinde yaşayan en eski kelimelerden biri Karahanlı Türkçesi dönemine ait olan *Obruk* kelimesidir. Bu kelimeyi Reşit Rahmeti Arat topografik bir terim olarak *opri* “çukur dere, vadi” biçiminde göstermiştir. *Avlak* > *Aflak* yer adında görülen *v* > *f* değişmesi de ‘Orta Türkçe’ dönemi özelliğidir. *Kızılağıl*, *Karaarxaç* yer

adlarındaki *kızıl* ve *kara* kelimeleri Eski Türkçedeki *güney* ve *kuzey* yön adlarını ifade etmektedir. Diğer yer adları ise Selçuklular dönemine ait Oğuz/Türkmen grubu adlandırmasıdır. Eski Uygur Türkçesi yer adlarından *Turfan* sözü ise bir yer adı olarak yaşamasa da bir çömlek adında yaşamaktadır:

Aflak/Eflak: Eski adı Aflak olan köyün adı, Altınyazı olarak değiştirilmiştir. Köyde, yer altı şehri denilebilecek kadar çok inler bulunmaktadır. Yörede çok fazla bulunan höyüklerin en büyüklerinden birisi bu köyde bulunuyor ve buna kale deniyor. Çukurda, sulak ve bitek bir arazisi vardır. Burada bir yatır tespit edilerek üzerine türbe yapılmıştır. Yatırda gömülü olduğu kabul edilen kişiye Eflak Baba adı verilerek köyün adının da oradan geldiği iddia edilmektedir. Fakat köyün topografik konumu, yabanî hayvanların çokça bulunması ve hâlen avcılık yapılabilir durumda olması, adının “avlak” olabileceğini düşündürmektedir. Bunun da *v>f* değişmesiyle oluştuğu ve bir Orta Türkçe dönemi özelliğini yansıttığı söylenebilir.

Karacaören Mucur'a bağlı köy. Bu adla Anadolu'da ve Azerbaycan'da birçok köy vardır.

Karkın: Yirmi dört Oğuz boyundan biri. Hacıbektaş yolu üzerinde Kurugöl'den sonraki ilk köyün adı. Kaman'a bağlı iki ayrı *Karkın* köyü daha vardır.

Yazıkınık: Kınık adı da yirmi dört Oğuz boyundan birinin adıdır. Mucur'un Seyfe Gölü kıyısındaki bir köyün adı olarak yaşamaktadır.

Kırşehir'de bir yer adı olarak yaşamamakla birlikte Kaman'da Oğuzların Avşar boyuna mensubiyetini bilen ve bu kimliğini koruyan önemli bir kitle vardır ve bu boya mensup ünlü saz şairi Dadaloğlu'nun ömrünün önemli bir kısmını burada geçirdiği bilinmektedir. Köpekli köyleri, Büyükoba, Ortaoba ve Küçükobasıyla Sıdıklı köyleri, Yağmurlu köyleri, Irmak Bucağı da denen Irmak boyu köyleri (Karacakurdlu Aşireti) ve Suriye'den Rakka Türkmenlerinin bir kolu olarak gelmiş Yabanlu Türkmenleri tamamen kimlikli kişilikli bir var oluşu yansıtır...

Kepez: Kesilmişçesine dik inen kayalıkların oluşturduğu yüzey şekline denir. Çağbayır, tamamı buna yakın olan 8 anlam vermiştir (2007, s. 3178): Türkiye'deki en Meşhur kepez Antalya'nın merkezinde kıyı boyunca uzanan *Kepez*'dir. Mucur'un Kepez köyü de böyle bir kepezin karşısında kurulmuş olduğu için bu adı almıştır.

Kızılağıl, *Karaarxaç* gibi yer adları ise buralara yerleşenlerin “ağıllı arkaçlı Türkmen” olduğunu göstermektedir. Coğrafi olarak *Kızılağıl* köyü Kızılırmak'ın güneyinde, *Karaarxaç* köyü ise Kızılırmak'ın kuzeyinde yerleşiktir. Tarihî Ankara-Kayseri yolunun Kızılırmak'a paralel olarak aynı güzergâhı takip ediyor olması, ırmak boyu köylerinin ve bu yol boyundaki yerleşim birimlerinin varlığı bu adlandırmada buraların merkez kabul edildiğini gösterir. Bu bakışla Eski Türkçedeki *kızıl* ve *kara* kelimelerinin bu bölgede *güney* ve *kuzey* yön adlarını ifade ettiğini söylemek pek de yanlış olmaz.

Köme: Mucur merkezinde piknik ve mesire yeri. Sürekli ziyaretçileri bulunmakla birlikte eskiden kimi özel toplanma, eğlenme ve seyir günlerinin de olduğu anlatılır. Aslında Anadolu Ağızlarında “köme” kelimesi av bekleme yeri anlamına gelir: “Keklik vb. kuş avında avcının içine gizlendiği, çalı çırpıdan yapılmış bekleme yeri” (Çağbayır, 2007, s. 3445).

Obruk: Karahanlı Türkçesinde *oprı* “çukur dere, vadi” olarak geçer (Arat, 1979, s. 345). Eskiden ilkokul ders kitaplarında “çökme ile oluşmuş yüzey şekli” olarak tanımlanırdı ve Mucur'daki obruktan ve Obruk köyünden söz edilirdi. Günümüzde ise Konya ovasında yeraltı sularının tarım sulaması için kullanılmasıyla oluşan obruklar, birçok televizyon haber programına konu olmaktadır.

2. Eski Türkçe Özellikleri

Bu bölümde Eski Türkçe ile yapılan karşılaştırmalarda Ergin, 2017 ve Gabain, 1988 esas alınmış, gerektiğinde başka kaynaklara da başvurulmuştur.

2.1. Şekil Bilgisi Bakımından

Ayrılma hâli ekinin bulunma hâli ekiyle karşılanması:

Kırşehir’de *Çarşıda geliyom* “Çarşıdan geliyorum.” *Bazarda aldım* “Pazardan satın aldım.” *Ciğeriñde dutulasıñ* “Ciğeriñden (verem hastalığına) yakalanasın.” *Burnunda ğıl aldırmanax* “Kendisi aleyhinde olabilecek hiçbir şeyi kabul etmeye yanaşmamak.”

Eski Türkçede de ayrılma hâli, genellikle günümüzde bulunma hâli eki olarak kullanılan +DA ekiyle karşılanmıştır: *kuruğ kaya-ta suv akar* “Kuru kayadan su akar” (Eraslan, 2012, s. 148); *tengri teg tengride bolmış türük bilge kağan* “Tanrı gibi gökten olmuş Türk Bilge kağan” (Köl Tigin, Güney 1. satır); *anda içreki bodun* “oradan içerideki (içeriki) millet” (Köl Tigin, Güney 2. satır); *yağuru kondukda kisre* “yakına konduktan sonra (Köl Tigin, Güney 4. satır); *tabgaç kağanda bedizçi kelürtüm* “Çin kağanından süslemeci getirdim” (Köl Tigin, Güney 11. satır) (Ergin, 2017, s. 34-36).

Ayrılma hâli ekinin bulunma hâli ekiyle karşılanması:

Kırşehir’de *Döşünden ağ kıllar bitsin* “Sağlıklı ve uzun bir ömür yaşayarak göğüs kıllarının ağarmasını dilerim...”. Eski Türkçe döneminde de +tIn biçimindeki ayrılma hâli eki, bulunma hâli eki yerine de kullanılmıştır: *içtin* “içten, içte”, *taştın* “dışarıda, dışarıdan”, *oñtun* “sağda, sağdan”, *küntün* “güneyde”, *iltin* “önde, doğuda” (Gabain, 1988, s. 117).

Kırşehir yöresinde +n vasıta hâli eki de kalıplaşmış olarak yaşamaktadır: *gücün* “güçlülükle, güç bir içimde”: *Öyle ağır öyle ağır; yirinde ğaxmıyo, tek başıma gücün ğaldırdım*.

Orhun Türkçesinde olumsuz fiil tabanına teklik ikinci kişi eki getirilmesiyle oluşan -ma-nğ eki, hem Bilge Kağan hem de Tonyukuk tarafından kullanılmıştır: *sü yorılım’ tideçi; una-ma-nğ* “Asker yürütelim!’ diyecek; tasvip etmeyin, onaylamayın.” (Tonyukuk, Kuzey 11. satır). *emgetmeng, tolğatmanğ* “zahmet vermeyin, acı çektirmeyin” (Bilge Kağan, Kuzey 13. satır). Kırşehir yöresinde halk ağzında bu kullanım çok yaygındır: *durmanğ* “durmayın”, *virmeñ* “vermeyin”.

Osman Kemal Kayra’nın “iyelikli isimlerle yapılan sıfat tamlaması” deyip *kañım kağan* “babam (olan) kağan”, *ögüm katun* “annem (olan han karısı) kadın”, *inim köl tigin* “Küçük erkek kardeşim (olan) Köl Tigin” vb. yapılarıyla örneklendirdiği (Kayra 1999: 148) Eski Türkçe döneminde kullanılan tamlama yapısının Mucur yöresinde de benzer kullanımı tespit edilebilmektedir: *yiğenim oğlan* “yeyenim (olan) oğlan”, *ğaynım oğlan* “kaynım (olan) oğlan” (Sarıkaya, 2007, s. 159). Ayrıca yörede sıklıkla kullanılan *Ümüüsünñ Zala, Lâdigeriñ Ziyneñ* yapıları da bu türdendir.

2.2. Ses Bilgisi Bakımından

2.2.1. Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında kalan kimi eklerin yörede Eski Türkçe döneminde olduğu gibi uyumlu kullanıldığı görülür:

Eski Türkçe döneminde -ki aitlik eki, kalınlık-incelik bakımından uyumlu idi: *baştınkı* “ilk, birinci, baştaki” (Gabain, 1988, s. 75) < Orhun Türkçesi *bayağı* “yukarıda geçen, deminki, evvelki” (Tekin, 2006, s. 46; Bayat vd. 2008, s. 43).

-ki aitlik ekinin yörede hâlâ kalınlık incelik bakımından uyumlu kullanıldığı görülüyor: *beniki/benii* “benimki”; *seniki/senii* “seninki”; *ondağı/ondağı* “ondaki”.

Kırşehir yöresinde bu ekin uyumu daha da ilerlemiş ve düzlük yuvarlaklık uyumu da gerçekleşmiştir:

onuku/onuxu “onunki”. *Onuxu beniki ayrı mı?* “Onunki benimki ayrı mı?”; *üçününkü de/ üçünükü de* “üçününki de” (Sarıkaya, 2007, s. 157).

Yörede, bağlama edatı olan *ki* de uyuma girmiş olarak kullanılır. Bunun da örneği tespit edilmiştir: *Gaynanası da diyoğu gittiler* “Kaynanası da diyor ki gittiler.” (Sarıkaya, 2007, s. 158).

2.2.2. i- fiili, *için* ve *ile* edatları ve bunların ekleşmişleri ile de kalınlık-incelik uyumuna girmiştir. Bunlardan *+leyin* zarf fiil ekinin uyumlu olması, bu ekin *+la* vasıta hâli ekiyle ilgili olmasındandır. Çünkü bu ek, aslında kalını ve incesi bulunan bir ektir.

alaxan “alırken”, *baçağan/baxağa* “bakarken”.

zabālayın “sabahleyin”, *zabāla/zabālan* > *zabāna/zabānan* “sabahleyin”.

ile bağlama edatının ekleşerek uyuma girmesinde ise bu ekin vasıta hâli eki olan *-la* ekine benzerliği etkili olmuş gibi görünüyor. Ayrıca burada geriye doğru etkileyerek bir *l* > *n* benzeşmesi de söz konusudur: *davulcularına/davulcularınan* “davulcularla” gibi.

Yörede *için* son çekim edatının ünlü bakımından uyumlu olması da yaşayan bir Eski Türkçe özelliği olarak kabul edilmelidir. Çünkü bu edatın asıl ve eski biçimi *uçun*’dur: *uçun* “onun için” (Bayat vd. 2008, s. 233) ~ Mucur ağzı *onuḡ-uçun/unuḡuçu* “onun için” (Sarıkaya, 2007, s. 158).

2.2.3. Yuvarlak ünlülü kimi kelimeler Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi *y+* protezi almadan kullanılır:

uce “yüce” < Azerbaycan Türkçesinde *uca* “yüce” (Altaylı, 2018, s. 3395)

ulaf “yulaf” < Azerbaycan Türkçesi batı grubu ağızlarında *ulaf* “yulaf”

üzlük “iki üç litrelik küçük çömlek” < Azerbaycan Türkçesinde “üz kabı, kaymak kabı” < üz “kaymak” (Altaylı, 2018, s. 3457)

2.2.4. Orhun Türkçesinde ilk hecelerde ve tek heceli kelimelerde *i* harfiyle yazılmış *kapalı e* sesleri bütün orta Anadolu’da olduğu gibi Kırşehir yöresinde de hâlâ *i* olarak söylenmektedir:

Eski Türkçe *ew-/iw-* “hızlı yürümek” ~ Kırşehir *iv-* “acele ve hızlı hareket etmek”; Eski Türkçe *kiḡ* “geniş, mufassal” ~ Kırşehir *giḡ/giḡiḡ* “geniş”; Eski Türkçe *ti-* “demek” ~ Kırşehir *di-* “dimek”. Ayrıca Kırşehir genelinde *vir-* “vermek”, *yi-* “yemek”, *yidi* “yedi sayısı”, *giri* “geri, tekrar” vb. Bu ünlüler Sarıkaya’nın çalışmasında *korunan i ünlüsü* olarak gösterilmiştir (Sarıkaya, 2007, s. 154-156).

2.2.5. Kimi bilginlerin *y-* *türemesi* olarak değerlendirdikleri, ancak başlangıçtan beri hem *y*’li hem de *y*’siz biçimleri kullanılan kelimelerin bu kullanılışının devamı olarak Eski Türkçe *ıra-/yıra-* “kaçmak” ~ Kırşehir *ıra-/yıra-* “uzaklaşmak”; Eski Türkçe *ıraq-/yıraq* “uzak” ~ Kırşehir *ıraq-/yıraq/yirax* “uzak”; Eski Türkçe *yirin-* “yerinmek, hayıflanmak” ~ Kırşehir *yirin-* “yerinmek, hayıflanmak”; Eski Türkçe *yiti/yitti/yti/yte* “keskin” ~ Kırşehir *yiti* “keskin, iti” (Sarıkaya, 2007, s. 156).

2.2.6. Korunan sesler, dilin eski özelliklerini yaşattığının göstergesi dil öğeleridir. Kırşehir yöresi ağızları bu bakımdan çok zengin örnekler barındırır:

2.2.6.1. Korunan o ünlüsü:

Kimi kelimelerin başında bulunan *o* ünlüsünün korunduğu görülür: Eski Türkçe *çom-/com-* “dalmak” ~ Kırşehir *çom-* “dalmak, cummak, tummak”; Eski Türkçe *odun-/odhon-* “uyanmak” ~ Kırşehir *oyan-* “uyanmak”; Eski Türkçe *osan-/ozan-* “usanmak” ~ Kırşehir *osan-* “usanmak, bıkmak, tembelleşmek”.

2.2.6.2. Korunan *k* ünsüzü:

Yuvarlak ünlüler yanında korunur. Eski Türkçe *kölige* “gölge” ~ Kırşehir *kölge* “gölge”; Eski Türkçe *kölgeçelik* ~ Kırşehir “gölge olan yer” anlamında *kölgelik* kelimesi kullanılır; eğer gölgelik yer oluştursun diye sırtlar üzerinde bir alanı örterek basit bir tesis kurulmuşsa buna *kölgecelik* denir (Sarıkaya, 2007, s. 260-272). Ayrıca Eski Türkçe *köm-* “gömmek” ~ Kırşehir *ķöm-* “gömmek”; Eski Türkçe *küninte* “her gün” ~ Kırşehir *ķünde ķünde* “her gün”.

2.2.6.3. Korunan *ŋ* ünsüzü:

Bütün Orta Anadolu’da olduğu gibi Kırşehir yöresinde de *nazal n* korunan bir sestir.

İyelik ikinci kişi ekinde:

Böyle giderse eviŋin yolunu hiç bulamaŋ.

İlgi hâli ekinde: *Babamıŋ babası hacıdan ölmüş* “Babamın babası hac ziyareti sırasında ölmüş.”, *iliŋ ağzı* “elin ağzı”, *Allah’ıŋ emriyine* “Allahın emriyle”.

Yönelme hâli ekinde: Eski Türkçedeki yönelme hâli eki *-ğa/-ge*’deki damaksılık etkisiyle oluşan nazallık, yörede özellikle kişi zamirleri ve işaret zamirlerinde yaşamaktadır: *baŋa, saŋa, oŋa, buŋa, şuŋa/şooŋa* vb.

Kelime bünyesinde: Bunlar Eski Türkçe döneminden beri bünyesinde *nazal n* bulunan ve Kırşehir yöresinde yaşayan kelimelerdir. Eski Türkçe *biŋ/biŋ/mıŋ* “bin sayısı” (Gabain, 1988, s. 287) ~ Kırşehir *biŋ* “bin sayısı”; Eski Türkçe *buŋ/muŋ/mıŋ* “sıkıntı, sefalet, keder, şaşkınlık” (Gabain, 1988, s. 287) ~ Kırşehir *buŋ/boŋ* “sıkıntı, bungaluluk”, *buŋal-/boŋal-* “sıkıntı içinde bocalayıp kalmak, bunalmak”; Eski Türkçe *eŋ/aŋ* “en, pek (çok)” (Gabain, 1988, s. 261) Kırşehir *éŋ/iŋ*; Eski Türkçe *ķaraŋġu* “karanlık” (Gabain, 1988, s. 278) ~ Kırşehir *ġaraŋı-* “karanlık çökmek, hava kararmak”; Eski Türkçe *kiŋ* “geniş, mufassal” (Gabain, 1988, s. 281) ~ *giŋ/giŋiŝ* “geniş”; Eski Türkçe *köŋül* “gönül” (Gabain, 1988, s. 283) ~ Kırşehir *ġöŋül* “gönül”; Eski Türkçe *meŋze-* “benzemek” (Gabain, 1988, s. 286) ~ Kırşehir *beŋze-* “benzemek”; Eski Türkçe *oŋar-* “daha iyi olmak, iyileşmek, farkına varmak, onarmak” (Gabain, 1988, s. 288) ~ Kırşehir *oŋar-* “tamir etmek, yardım etmek”; Eski Türkçe *öŋ/öŋü* “ön, doğu” (Gabain, 1988, s. 290) ~ Kırşehir *öŋ* “ön”; Eski Türkçe *soŋ* “son, sonra” (Gabain, 1988, s. 294) ~ Kırşehir *soŋ* “son”; Eski Türkçe *yalaŋuz/yalıŋus* “yalnız” (Gabain, 1988, s. 308) ~ Kırşehir *yalıŋız* “yalnız”; Eski Türkçe *yaŋı* “yeni, taze” (Gabain, 1988, s. 308) ~ Kırşehir *yiŋi* “yeni”; Eski Türkçe *yaŋıl-* “yanılmak” (Gabain, 1988, s. 308) ~ Kırşehir *yaŋıl-* “yanılmak”.

2.2.6.4. Korunan *ş* ünsüzü:

Eski Türkçe *şiŋ* < Çince *shēng* “hacim ölçüsü birimi” (Gabain, 1988, s. 296) ~ Kırşehir *şinik/çinik* “çinik, yarım teneke hacminde ölçü birimi”.

2.2.6.5. Korunan *t* ünsüzü:

Eski Türkçe *tolu/tolo* “tamamıyla, hep, mükemmel” (Gabain, 1988, s. 301) ~ Kırşehir *tolu* “dolu, yuvarlak buz biçimindeki yağış”; Eski Türkçe *tüş-* “düşmek” (Gabain, 1988, s. 303) ~ Kırşehir *tüş-* “düşmek”.

2.3. Kelime Kadrosu Bakımından

İncelenen kelimelerin Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde kullanılmıyor olmasına ve bu kelimelerin tarihî Türk şiveleri ile çağdaş Türk lehçeleriyle ilgilerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

Kelime boyutundaki bu incelemelerde etimolojik yorumlar yapılmıştır. Diğer kalıp sözler içerisinde geçen ve incelenip anlamlandırılması gereken kelimeler de kelime incelemeleri içerisine alınmıştır.

Kırşehir *ağnan-* “(insan için) ağnamak, sırtı üstünde yuvarlanmak, debelenmek” [Eski Türkçe *ağına-/ağna-* “(hayvan için) ağnamak, yuvarlanmak, debelenmek” (Gabain, 1988, s. 259); Kırşehir *âıl* “ağıl, yazın hayvanların geceyi içinde geçirdikleri üstü açık yer” [Karahanlı Türkçesi *agıl* “ağıl, koyun yatağı; koyun pisliği” (Caferoğlu, 1972, s. 6)]

Kırşehir *bayax/bayaxdan* “az önce, demin” [Orhun Türkçesi *bayakı* “yukarıda geçen, deminki, evvelki” (Bayat vd. 2008, s. 43); *baya* “evvelce, önceden, demin” (Gabain 1988: 267).

avu: “1. Ağü, zehir; 2. Zehir gibi acı; 3. Çok tuzlu”. < Karahanlı Türkçesi *agı/ağu* (Caferoğlu, 1972, s. 6)

avula-: “1. Zehirlemek; 2. Ağzını ya da midesini biber gibi acı madde yakmak; 3. Acı söz ve davranışla karşısındakinin kötü hissetmesine yol açmak”

avulan- “Zehirlenmek; ağzı ya da midesi biber gibi acı madde ile yanmak”

avu şorax: “Çok tuzlu”

baba: “Veba”

bala “İpekli kumaştan baş örtüsü, vala”: *Mor cepkenli, al valalı kız gerek Ayvaz geliyor* (Köroğlu).

botdi “Çocuk severken kullanılan benzetme sözü” < Eski Türkçe *botu* “deve yavrusu” (Gabain, 1988, s. 269).

būda “Buğday” Muhtemelen *arpa* kelimesinde analogi yoluyla sonundaki *n* ünsüzünün düşmesi sonucunda oluşmuştur. Azerbaycan Türkçesiyle ortakdır.

büğdüz “Kambur” Dede Korkut hikâyelerindeki *Büğdüz Emen*.

çara “Memeli hayvanların çiftleşme zamanı ve doğum öncesinde dişilik organından gelen koyu sıvı” Azerbaycan Türkçesiyle ortakdır.

dabağ “Koyun ve sığırların ağız ve tırnak aralarında oluşan sulu yara biçimindeki şap hastalığı” Azerbaycan Türkçesiyle ortakdır.

davin “Vebâ hastalığı” < tâ’un. Azerbaycan Türkçesi batı grubu (Terekeme/Karapapak) ağzıyla ortakdır.

depi- “Biraz kurumak, nemi çekilmek” < Azerbaycan Türkçesi *tepimek*

depit- “Azıcık kurutmak, nemini çekirmek” < Azerbaycan Türkçesi *tepitmek*

depitme “Biraz kurumuş, nemi çekilmiş yufka vs.” < Azerbaycan Türkçesi *tepitme*

diñel- bk. *sorut-*.

ğonur “Kavrulmuş gibi bir renk, kestane rengi” < Kıpçak Türkçesi *konur* “kumral, krem rengi” (Toparlı vd. 2003, s. 153) < Karahanlı Türkçesi *ğongur* “kestane rengi” (Caferoğlu, 1972, s. 70).

ğunna- “1. (Eşek gibi hayvanlar için) doğurmak” < Kars *ğulun* “yeni doğmuş at yavrusu”. *ğulunla*- fiilinden hece yutumu ve *-nl-* > *-nn-* benzeşmesiyle oluşmuş görünüyor. Ayrıca “2. (Kedi köpek gibi hayvanlar için) çok doğurmak; 3. Özbağ’da mec. Piç doğurmak” (Günşen, 2001, s. 122).

ğünü “Kıskançlık” < Orhun Türkçesi *küni* “Kıskançlık” (Ercilasun, 2016, s. 695)

kâa “Büyük, ileri gelen, saygın kişi” < Eski Türkçe *kan/han* “kağan, han” / *kañ* “baba” *kañlı* “akraba” (Gabain, 1988, s. 277) kelimeleriyle ilgilidir.

kepermek “Çok yorulmak, soluğu kesilmek, ölecek gibi olmak” < Eski Türkçe *kebermek* “Musmul olmayan hayvan için ölmek, gebermek” (Çağbayır, 2017, s. 3132).

koçam “İki elin birleştirilmesiyle oluşan avuç” < Azerbaycan Türkçesi *goşam* “İki elin birleştirilmesiyle oluşan avuç” < Eski Türkçe *koş* “çift” (Gabain, 1988, s. 282) kelimesinden.

köpen “Çaput denilebilecek eskilerin dikişle tutturulması sonucunda elde edilmiş çul gibi şeyler”

köpü- “Genellikle yorganı iri ve düzgün dikişlerle dikmek, sırmak < Eski Türkçe *köp* “çok, pek çok, şişkin, kabarık” (Gabain, 1988, s. 283). Türkçede isim olan *köp* kelimesinin *köp*- “karnı şişmek” biçiminde bir de sesteşi fiil vardır; özellikle sabahleyin yaylıma çıkan kuzuların yediği bir ottan zehirlenerek karnının şişmesi. Bu durumda kuzucular köpen kuzunun kulağını keserek yaralamak suretiyle kan akıtmaya çalışırlar. Kuzu onunla iyileşmezse öleceği anlaşılmış olur ve bu durumda da murdar olmaması için kesmek gerekir. Azerbaycan Türkçesi Batı grubu (Terekeme/Karapapak) ağzında bu kelimeden türemiş *köbe/köve* kelimesi vardır: Dikişte kumaşın kenarına farklı bir kumaş geçirerek dikilmek suretiyle yapılır. Bunun için ölçünlü Türkiye Türkçesinde Batı dillerinden alınmış olan *biye* kelimesi kullanılır.

kössaa “Ateşi karıştırmakta kullanılan ucu yanmış odun parçası” < Eski Anadolu Türkçesi *kö-/köy*- “yanmak” fiilinden > Orta Türkçe *kösegi/köse/kösöv* “ateş karıştıran nesne, ocak demiri” (Bayat 2020: 289-290). Azerbaycan Türkçesi Batı grubu (Terekeme/Karapapak) ağzında *kösöy* (Sarıkaya, 2001, s. 41).

külle “Tandırın hava deliği” < Azerbaycan Türkçesi *küfle* < Ses taklidinden türemiş olan *küfülek* kelimesinden.

oşa- “Benzemek” < Eski Türkçe *okşa-/oğşa-/ohşa*- “benzemek” (Gabain, 1988, s. 288). Azerbaycan Türkçesi *oxşa*- “benzemek”.

öz “İrmak” < Orhun Türkçesi *ögüz* “ırmak” (Ercilasun, 2016, s. 701). *g* ünsüzü eriyip kaybolurken hece yutumuyla *öz* < *ögüz* “ırmak” olmuştur.

salaca “Sedye, sal, tabut”. Azerbaycan Türkçesi *selece*.

samağır/samağar “Ahraz, işitmediği için konuşamayan” < İlhanlı döneminde bölge valilerinden Samağır Noyan’ın adından. İlhanlı ordusunda yaygın erkek adı imiş... Türkçe bilmedikleri için yöredeki Türklerle konuşamaz durumda olduklarından kelime, “sağır ve dilsiz” anlamı kazanmış olmalı.

sası- “Bozulmak, kokmaya başlamak” < Dede Korkut’taki *sası dinli azgın düşman* ifadesindeki *sası* sıfatının bu *sası*- fiilinden *-ğ* isim yapma ekiyle türediği ve *sasığ* “sasımış, bozulmuş, kokmuş” anlamında sıfat olarak kullanıldığı, daha sonra da *ğ* sesinin eriyip kaybolması sonucunda bu sıfatın türediği fiille sesteş duruma geldiği anlaşıyor.

saya gezmesi “Kışın yarısında, koç katımından yüz gün geçince koyunların karnında kuzuların yüz günlük olduğunu kutlamak üzere çobanın mahalledeki gençlerle birlikte

düzenlediği 'koyunun yüzü' de denen eğlence ve törenler. Özellikle çobanların gençlerle birlikte maniler söyleyerek gezmesi, toplanan yiyecek ve para ile yemek yapıp yemeleri bakımından Azerbaycan'daki gelenekle büyük ölçüde ortaklık göstermektedir.

sin "mezar" Daha çok kalıplaşmış olarak "*sininde yatmayasica, sini sıxasica, sininde hortlayasica, sinine s..çdığım*" gibi kargış, ilenme ve sövgü sözlerinde yaşamaktadır. Bu kelime Hoca Ahmet Yesevî'den Yunus Emre'ye, Eski Anadolu Türkçesinde de "mezar" anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi döneminde dinî, uhrevi alanlarda "mezar" ve "kabir" kelimeleri daha yaygın hâlde gelince bu kelime yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi yalnızca sövgü, kargış ve ilenme gibi kalıplaşmış sözlerin içinde yaşamaya devam etmiştir. Bu alanlardaki anlamı da hâlâ "mezar" anlamındadır. Eskiden "mezarlık" yerine de *sinlik* denirdi.

siñile- "Köpek ve enikleri için içlerini çeke çeke sokulup sırnaşmak, çobana sokulmaya çalışmak"

soxran- "Bir işi gönülsüz yaparken homurdanarak söylenmek"

sorut- "Ayakta dikilip durmak". Bk. *diñel-*. Azerbaycan Türkçesindeki *aşık sorumak* "aşığın dik konumda düşmesini sağlamak için atış yapmak" deyiimi de bu kelimeyle ilgilidir.

sün- "Uzamak, uzanmak"

sündür- "Uzatmak"

sündürme "Peyniri tereyağında pişirmek suretiyle yapılan yemek"

şebit "Kalın ile ince arası (ekmek ve minder için)"

tırtıba "Kavga gürültü" (Çağbayır, 2017, s. 5816) < Azerbaycan Türkçesi Batı grubu ağızları *tırtıy* "Kavga gürültü".

tufran/tuhran "Kaymak yoğurdundan yağ çıkarmak için yayık olarak kullanılan 15-16 litrelik özel çömlek" < Kelimenin Doğu Türkistan şehirlerinden Turfan'ın adıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Turfan şehri taze sebze ve meyvesiyle ünlü olduğu gibi çömlekçiliğiyle de ünlü bir şehirdir. Ölçünlü Türkiye Türkçesindeki *turfanda* "taze ve yeni ürün" kelimesinin de bu şehrin adıyla ilgili olduğu düşünülmelidir. Kelime, *Turfandaki kimi taze* ifadesinin *turfandaki gimi* > *turfandağimi* > *turfandağı* > *turfanda* değişme süreci sonunda oluşmuş gibi duruyor.

üzlük "İki üç litrelik küçük çömlek < Azerbaycan Türkçesi *üz* "kaymak"; *üz gabi* "kaymak kabı" (Altaylı, 2018, s. 3457).

yumuş "Görev, buyruk" < Karahanlı Türkçesi *yumuş* "hizmet, vazife, elçilik" (Caferoğlu, 1972, s. 6)

3. Kalıp Sözler

Kalıp sözlerin tespit ve tasnifinde (Sarıkaya, 2007) esas alınmıştır:

3.1. Deyimler

Deyimler içinde geçen ve ölçünlü dil içinde kullanılmayan kelimeler yukarıdaki kelime kadrosu içinde incelendi. Burada deyimlerin anlamı verilmekle yetinildi.

Yöreye özgü ve özgün deyimler oldukça fazladır. Bunlar diğer kalıp sözlerle birlikte yapı ve anlam bakımından Türk'ün kültürünü, hayata bakışını, engin ve derin felsefesini yansıtan çok güzel ve orijinal söyleyişlerdir:

aşşağı dallara silah asmamak “Hiç mütevazı davranmamak, övünmek üzere çokça palavra atmak”

aşşix atmax “Yarışa girmek”

aşşix atamaz olmax “Biriyle herhangi bir konuda yarışa girmek için imkân ve kabiliyeti yetersiz olmak”

ayının enik oxşadığı gimi oxşamax “Severken bile kaba ve can yakıcı davranmak”

“ayranım ekşi, cacığım gıllı” dimemek “Asla kendi kusurunu, noksanını görmemek ve kabul etmemek”

boyu gavax axlı savax olmax “Bütün uzun boylular gibi salak ve ahmak olmak”

burnunda gıl aldirmamax “Kendisi aleyhinde olabilecek hiçbir şeyi kabul etmeye yanaşmamak”

buyurulmadıx yumuş dutmax “Üstüne vazife olmayan işlerle uğraşmaya kalkışmak”

corruğunu goşmax “İddiacı ve inatçı davranmak”

çalıyı depesinden dutup sürümek “Sürekli ters davranmak, aksilik etmek”

dek gel- “Rastlamak”

elini sunmamak “El uzatmamak, hiç almamak”

götü yimemek “Cesaret edememek, göze alamamak”

gülännan gunnacı etmek “Aynı şeyi sürekli söyleyerek çok ısrarcı davranmak”

havş olmax “Çok yorulup hâlsiz düşmek”

hora geçmek “Makbule geçmek”

iki arada bir derede (iş görmek) “Bir işi sıkışık bir durumdayken çok kısa bir sürede yapıp başarmak”

iki dinni olmax “İki ayrı dine inanıyormuş gibi ikiyüzlü, riyakâr davranmak”

inek buzalamış gimi olmax “Çalıştığı ıslanabilir ortamı temiz tutmamak, özensiz davranarak her yeri ıslatmak”

burnunda kıl aldirmamak “Kendisi aleyhinde olabilecek hiçbir şeyi kabul etmeyerek tepki göstermek” □ Azerbaycan Türkçesi *quyruğundan kıl aldirmamak* olarak kullanılır.

lafı sündürmek “Sözü gereksiz yere uzatmak”

nuzlası bozulmak “Dengesiz bozulmak, görünüşü sevimsiz hâl almak”

saya gezmek “Koç katımından 100 gün sonra koyunların karnında kuzuların yüz günlük olması şerefine çobanların öncülüğünde eğlence düzenlemek”

siñecen olmağ “Sindirilmiş, yüreksiz edilmiş olmak”

suya götürüp susuz getirmek “Çok açıkgoz ve becerikli olduğu için başkalarını kolayca kullanabilmek ve onlara isteklerini kolayca yaptırabilmek”

yédii öñünde, yemedii arxasında olmax “Bütün ihtiyaçları fazlasıyla karşılanıyor olmak”

yére yourt dökmek “(Târiz) Bonkörlük gösterisinde bulunanalar için kullanılır.”

yéri yuxa olmağ “Doğuştan zayıf bünyeli olmak”

yığın yiri târif itmek "İşe yarar bir yardımda bulunmamak, kendisini yardım eder gibi göstermek"

zıngam çıkar- "Tartışma, kavga, gürültü çıkarmak"

3.2. Atasözleri

Atasözleri ve diğer kalıp sözlerde bulunan standart Türkçe dışı kelimelerde yalnızca farklı ses olayları bulunduğu için ayrıca incelemeye gerek görülmemiştir. Bunların önemli bir kısmı zaten yukarıdaki bölümlerde incelenmiş bulunuyor:

Allah daana baxar ğar verir. "Allah âdildir; her şeyi kararınca verir."

Anasının basdığı cücük ölmez. "Anneden çocuğa zarar gelmez."

Az kendini gütdürür, çok olan kan yutdurur. "Az olan özenle korunur, saklanır; çok olan ise boşu boşuna hizmet etmeyi gerektirir."

Az yé melek ol, çok yé helâk ol. "Az yemenin yararlı, çok yemenin zararlı olduğunu anlatır."

Buyurulmadıx iş dutmax puşt oğlan işidir. "Yersiz ve gereksiz davranışta bulunanlar kalitesiz insanlardır."

Çiftine koyun, girisi oyun... "En iyi geçim yolu çiftçilik ve hayvancılıktır."

Demir ıslanmaz, deli uslanmaz. "Nasıl demiri suya koymakla ıslanmazsa, deli öylece de akıllanmaz."

Deveciye dosd_olan ğapısını yüüsek ğoymalı. "Dost olan dostluğunun gereğini yerine getirmelidir."

Emanetin bağı yuxa olur. "Ödünç, emanet alınan bir şeyin zarar görmesi yüksek bir ihtimaldir."

Ġratı çullu da binerler, çulsuz da. "Kaliteli olan her türlü kullanılır."

Ğağniya göre dayax, bedene göre ayax... "Her şey gerektirdiği ölçüye göre muamele görür."

Ġratın yanında duran ya xuyunda ya suyunda... "Yakın olanın birbirinden etkilenmesi gayet doğaldır."

Gözele köpen yaraşır, çirkin balayı néylesin? "Güzel olana her şey yakışır, çirkine ise en değerli kumaş bile kâr etmez."

Her ğoyun gendi bacağında asılır. "Suç ve ceza kişiseldir."

Hêş kimse yourdum_ekşi, ayranım ğıllı dimez. "Kimse kendine ait olanda noksan, kusur görmez."

Huylu huyunda vazgeçmez. "Alışkanlık hâline gelmiş davranışları değiştirmek çok güçtür."

Huylu huyunu teneşirde terk ider... "İnsan kendine özgü davranışları ölünceye kadar terk etmez."

İl ilin eşşâni türkü çığırarak arar. "Kimse bir başkasının işini ciddiye almaz."

İt ğuyruğunu ğalıba ğoymaynan düzelmez. "Yaradılıştan gelen özellikler değişmez."

İti aň, kôssei hazır ét. "Kimi insanlar it gibi saldırgandır; böylelerinin saldırganlığına karşı tedbirli olmalıdır."

İt iti ısırılmaz. "Kötüler dayanışma içinde olur, birbirine zarar vermez."

Kimse 'ayranım ekşi, cacım gıllı' dmez. "Kimse kendine ait olan kusurları, noksanları görmez."

İkörüne yatan şası galexar. "Kötülerle yaşayan da sonunda kötülüğü benimsemeye başlar."

Kuş kuşun yüzüne garsı öter. "İnsanın arkasından konuşmak namertliktir."

Sā elin viridiini sol el bilmemeli. "Yardım ederken gizliliğe önem vermeli."

Sā gözün sol göze faydası yoktur. "Ne kadar yakını olursa olsun bir başkasının yardım ve desteğiyle ayakta kalmak mümkün değildir."

Üzüm üzümə baxa baxa gaxarır. "Yakın olanlar birbirinden etkilenererek olgunlaşırlar."

Viren el alan elde üsdündür. "İnsanlara yardım edenler, yardım alanlardan üstündür."

Yavuz itin yarası eksik olmaz. "Yaramaz ve haylaz olanın sürekli başına bir iş gelir."

Yerdiğin gazzıx yer dutmuş. "Kimi zaman beğenmediğimiz bir şeyin ve kişinin beğenilir ve işe yarar olduğu görülür."

Yılan āilir būlür, deliğine gelince düzelir. "Bazı işlerde aksamalar olsa dahi sonunda yoluna girer."

Yourduna ayran vücudun qalayıdır. "Yoğurt ve ayranın yararını vurgulayan bir atasözü"

3.3. Darb-ı Meseller

Anam oüt virirke ben itin s.kinde kırk sinek saydım!.. "Dikkati gelişmemiş, eğitilemez bir kızın durumunu kendi ağzından ifadesi"

Baba oğula bir bağ bağışlamış da oğul babıya bir çiltim üzüm virmemiş. "Babaların fedakârlığı yanında oğulların durumunu anlatır."

Bal dök yala... "Mekân temizliği anlatımı". Azerbaycan Türkçesi Yağ dök yala...

Boklu da sidikliye gülüyo!.. "Hiç hakkı olmadığı hâlde büyük ayıpları ve kusurları olanın karşısındakinin küçük kusurlarını abartarak gündeme getirmesi durumunu tasvir ediyor."

Boyu gavax, axlı savax. "Uzun boylu olanın o boyuna uymayan akılsızlığını anlatıyor."

Daha öküz olmada köp'e sıcıyo. "köp kelimesi arabaya koşulan öküzlerin inişlerde arkadan butlarını dayayarak arabanın kontrolden çıkmasını engelledikleri sabitlenmiş kalastır. Henüz öküz olup arabaya koşulmamış dana ya da tosunun bu köpe sıçması tabii ki düşünülemez. Tıpkı bunun gibi haddini ve yetkisini aşan işlere kalkışanlar için kullanılan bir benzetmedir. Bu söz bir farkla Azerbaycan Türkçesinde de kullanılır: orada köp yerine gôp denir: Hele öküz olmamış gôpa sıcır."

Gendimde oldu hata, kime gëdim şikâta? "Kendi hataları yüzünden kayba uğramış kişinin kendi ağzından pişmanlık ve çaresizlik ifadeleri."

Gındıra bitdi gırığ_örtüldü, yāmir yādi yarığ_örtüldü. "Hata ve kusurların bu hata ve kusurları yapanlar tarafından değil, doğal yolla örtülmesini anlatır."

Guru guru gurban oluyum, taxır taxır gadañ alıyım. "İçtenlikten uzak, riyakâr davranışları anlatır."

İte dalanacağıma çalıyı dolanırım... "Risk almadan işini gerekirse dolambaçlı yollardan yapmaya çalışanın durumunu kendi ağzından ifade."

Kedi çükünü görmüş de yara zannitmiş. "Kendi vücudunu bile hakkıyla tanımayanın olmadık kuruntularla kendisini hasta hissetmesini anlatır."

İüllüe gün çavdı... "Elini yüzünü dikkatsizce yıkamış çocuğun tasviri vardır."

Osurma sıçma, halepçi var... "Olmadık sebeplerle olmadık sınırlama ve yasaklar getirenlerin ağzından kendi durumlarını karikatürize etmektedir."

Oynadı güldü, yirini buldu. "Herhangi bir yakışma ve uyuma girme durumunda söylenir."

Öünme çördük, seni de gördük... "Aşırı övüngeçlere övünmesinin yersiz olduğunu bildiklerini belirtmek üzere söylenir."

Sönada görme, gâvurda dönme... "Görgüsüzlüğün kötülüğünü anlatır."

(Hacc'a) Testere gitti, ustura geldi. "Hacca gitmekle kötü huylarının yok olacağı beklenirken daha katı ve kötü davranışlara sahip olmuş olarak gelenlerin durumunu anlatır."

Yere yourt döküyo... "Tariz yoluyla birinin cimriliğini anlatmaktadır."

-Yunduñ mu kel gız? / -Tarandım bile!.. "Durumu çarpıcı bir karikatürle anlatmaktadır."

Türk dünyasının her yerinde iki güzellik için "*Bir elmanın iki yarısı*" benzetmesi yapılırken Mucur'da buna ilave olarak iki pislik için "*Öküz sıçtı, teker geçti.*" darb-ı meseli söylenir.

3.4. Kargışlar

Sininde yatmayasica... "Karşısındakinin kabir azabı görmesini dilemektedir."

Sini sıxasica... "Kargadığının mezarda işkence görmesini istemektedir."

Sininde hortlayasica... "Ölmüş olanın mezarından hortlayarak çıkmasını isteyen bir kargıştır."

Sinine s..çdığım. "Ölmüş olana küfürdür."

Babalarda gidesice... "Karşısındakinin vebâ hastalığından ölmesi istenmektedir."

Allah seni bildiği gibi etsin! "Karşısındakinin kötülüklerinden bıktığı için cezalandırılmasına Allah'a havale etme kargışıdır."

Ciğeriñde dutulasıñ. "Karşısındakinin genellikle verem gibi akciğer hastalığına yakalanmasını isteme kargışıdır."

Soyxa galasıñ! "Sahibin ölsün; sen de miras, meret kalasın..."

anaara'da gidesice!... "Karşısındakinin yanaara denen hastalıktan ölmesini isteyen bir kargıştır."

Sürünesice!..

Davun dāsın saña... "Karşısındakinin tâ'un da denen veba hastalığına yakalanmasını isteyen bir kargıştır."

3.5. Alkış Sözleri

Allah işiñi oñarsın. "Birine işlerinde başarı dileme alkışıdır."

Döşünden ağ kıllar bitsin. “Karşısındakinin uzun süre yaşamasını, uzun ömürlü olmasını isteyen bir alkıştır.”

Sakalın ağarsın. “Karşısındakinin uzun süre yaşamasını, uzun ömürlü olmasını isteyen bir alkıştır.”

Herkesin feýline göre versin gurban_olduum_Allah!.. “Allah’ın herkese hissiyatına göre pay vermesini isteyen bir alkıştır.”

Sonuç

Anadolu’daki önemli kavşaklardan ve geçiş yollarından birinin üzerinde bulunan Kırşehir, bu yönüyle tarih içerisinde Türk kültürünün değişik unsurlarının bulunduğu, eriyip damıtıldığı merkezlerden biri durumuna gelmiştir. Selçuklularla başlayan bu tarih, kutlu ve uğurlu beylikler görmüş, çalkantılar yaşamış ve Osmanlı gibi bir büyüklüğün yapıcılarında olmuş ve Türklüğün bu topraklardaki varlığı adına açık ve kesin ayak diremiştir.

Ulu Önder *bahtı kara anamız* olan vatani kurtarma azim ve kararlılığını bu topraklarda müjdelemiştir.

Bu incelemeyle bölgenin Selçuklular ve Beylikler döneminde tamamen Türkleşmiş olduğu tespit edilebilmektedir. Yer adlarındaki Türkmen boy, oba, oymak aşiret adları bu var oluşu yansıtır. Gaznelilerle başlayıp Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularıyla devam eden Türk dilinin ihmal edilmesine başta Yunus Emre, Âşık Paşa ve Gülşehrî olmak üzere bu toprağın insanları itiraz etmiş ve ona yeniden yaşama imkânı sağlamışlardır.

Yapılan dil incelemesi ile ilgili olarak Orhun’dan, Balasagun’dan, Turfan’dan Azerbaycan’a, oradan da Kırşehir’e yürüyen Türk varlığı bu topraklara damgasını vurmuştur. Bu damgalar öncelikle yer adlarında duruyor.

Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde kullanılmayan fakat Orhun, Uygur, Karahanlı, Kıpçak Türkçeleri gibi tarihî Türk lehçelerinden çok önemli izler taşıyan ve Azerbaycan Türkçesiyle geniş ölçüde ortaklık gösteren birçok dil unsuru da Kırşehir köylerinde yaşamaktadır. Bu ortaklıklar ses bilgisi, şekil bilgisi, kelime hazinesi ve kalıp sözlerde çok yoğun olarak görülmektedir. Bu yörenin Türkçesi kalıp sözlerde de Türklüğün ortak ve derin felsefesini dillendirmektedir.

Anadolu Türklerinin kendilerinden yüzyıllarca uzakta kalmış kardeşlerinin diliyle kendi köylerinde aile büyüklerinin konuştuğu dil arasında büyük yakınlık gördüklerini söylemeleri boşuna değildir. Aynı yakınlığı Türk dünyasının değişik bölgelerinden gelen kardeşleri de tespit edip söylemektedir.

Bu inceleme çalışması da “ortak Türkçe” için Anadolu Ağızlarından yararlanılabilecek önemli bir kaynak olduğunu açıklıkla ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ALTAYLI, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig - Index*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- BAYAT, F. (2008). *Eski Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- BAYAT, F. (2008). *Orta Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- CAFEROĞLU, A. (1995). *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar (Kars, Erzurum, Çoruh İlbaşıları Ağızları)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı/Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERGİN, M. (1981). *Türk Dil Bilgisi*. 6. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, M. (2017). *Orhun Abideleri*. 51. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GABAIN, A. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜNŞEN, A. (2001). *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*. Ankara: Ocak Yayınları.
- KAYRA, O. K. (1999). "Orhun Anıtlarında Sıfatlar, Sıfat Tamlamaları". *TDAY Belleten* 1996. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 145-158.
- SARIKAYA, M. (2001). "Eski Türkçedeki -ğu, -gü Fiilden İsim Yapma Ekinin Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri Üzerine". *Journal of Azerbaijani Studies (Azerbaycan Araştırmaları Jurnalı)*. Bakı: Khazar University Press. IV/3-4: 35-45.
- SARIKAYA, M. (2007). "Kayseri ve Yöresi Ağızlarında Yaşayan Eski Türkçe Özellikleri". *II. Kayseri ve Yöresi Kültür Şöleni Bildiriler* (10-12 Nisan 2006). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları: 153-165.
- SARIKAYA, M. (2007a). "ÇALIK Eki". *Hediye Kitabı*. (ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç). İstanbul: Kitabevi Yayınları: 260-272.
- SARIKAYA, M. (2017b). "Kalıp Sözler Sözlükleri ve Kalıp Sözler İçin Bir Tanım ve Tasnif Denemesi". *Elginkan Vakfı 3. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı (Gelenekten Geleceğe Türk Sözlükçülüğü) Bildiriler Kitabı*. İstanbul: sayfa aralığı ?.
- TEKİN, T. (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOPARLI, R. vd. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.